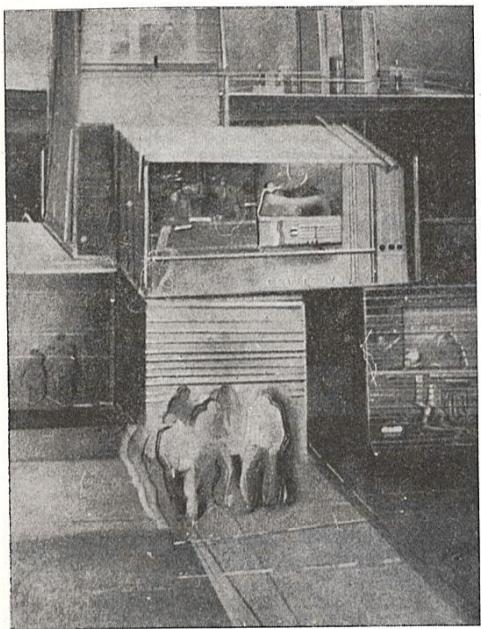

OD SOCIOLOGIJE KNJIŽEVNOSTI DO SVETA PESME

*Laslo vegel: izazov pesme, forum
novi sad, 1975.*

Najnovija knjiga Lasla Vegela *Izazov pesme* obuhvata šest eseja o šestorici poznatih, većinom mlađih i od slučaja do slučaja osporavanih, ali, po opštem shvatajući, jednako modernih pesnika. Do sada objavljene kritike i druge teorijske rasprave ovoga autora iznose nekoliko puta više od ovih sto dvadeset i pet stranica, koliko čine ovu knjigu, i to nas može upozoriti na strogost autora prema samome sebi. To upozorava, međutim, i ma njegovu težnju ka nečem krupnjem, jer u naslovu, nasuprotni kritičarevom opštijem — interpretatorskom, analitičkom, komentatorskom — stanovištu, u »izazovu« najavljuje svoje kritičarsko-stvaralačko, borbeno prisustvo. On ne želi ostati čitalac koji uživa, hladni registratror, činovnik književnog katastra; umesto toga, bez lažne skromnosti, objavljujući potpuno svoje ličnosti i tragajući za njom, na pitanja dosadašnjeg vlastitog životnog iskustva i umetničkih ideaala istovremeno traži odgovor ispitivanjem poezija. Ima on, međutim, i drugih razloga da piše eseji. Prihvatio se kritičkim prikaza upravo onih pesnika, koji su, izuzimajući Lasla Gala, ako i nisu istovremeno startovali zajedno sa Vegelom, kao Tolnai, Feher i Domonkoš, ipak postali

paralelno sa njim, oplođeni i od njegovih estetskih shvatanja, onakvi kako ih ova knjiga prikazuje (Jožef Pap, Ištvan Konc). Ova je knjiga, dakle, trenutna stanica generacijskih drugova; porodična slika, na kojoj su prepoznatljive i osobne crte autora te slike, jer osećajući se jednalkim sa svojim bližnjima, govoreći o njima, svaka njegova pojedina reč karakteriše i njega samog. Ova pak rečenica unekoliko modifcira značenje naslova zbirke eseja Lasla Vegela. On u stvari ne izaziva pesme — zašto bi se i bonio sa onima koji se nalaze zajedno sa njim, na istoj strani fronta? Da li naslov ipak protivureči sebi? Nikako. Nešto, u ovom slučaju pesma, ili neko, može da bude »izazvane u savez protiv zajedničkog neprijatelja, iako bi forma »pozvan« bila prikladnija. Ali, ne cepidlačimo, neka duh Symposiona, čijoj je estetici Vegel do danas ostao veran, opravda ovakvo razumevanje »izazova«. U tome nam pomaže Lukačeva estetika koju Vegel u rasuđivanju ljudskih i estetskih (upravo ovako, strogo jedno) pojava današnjice svesno i elastično primenjuje kao osnovno merilo: ono što pospešuje procvat bogatstva ljudskog bića — to je dobro, ono što ga u tome sprečava — to je loše. I jedno i drugo, poput korisne i zdrave biljke, i štetne, bolesne gljive, imaju određene uslove. Prvoj pripada ovesvetost, harmonija misli i osećanja, dijalektika sruštine i pojave, vera i imanencija duha; ovoj drugoj vansvetost (bilo u formi religije, bilo u formi nihilističke negacije) ili isključivost privlačnosti/odbojnosti predmeta iz naše sredine, što Lukač označava kao »unutrašnjost zaštićena vlašću« ili kao »loša krajnost«. Vegel se dakle zaklinje na čoveka koji se menja i koji hoće da menja, ali njegova kritičarska osetljivost ne dozvoljava da ovo predoči pesnicima kao obaveznu normu. Njemu je jasno da pesnici najdublje proživljavaju protivurečan karakter stvarnosti, primorani da se istovremeno bore i protiv sopstvenih unutrašnjih čudovišta. Poezija može da bude i apstraktna, samo ne sme da potone u sopstvenim, privatnim stvarima, u sopstvenim ličnim krajnostima, u samovoljno stvorenom sistemu znakova, nego u konfliktu čovkovog idealja i stvarnosti, koji obiluju i dramatskim elementima, u stanju »sam za druge« čiji originalni jezik jednako negira manipulisani jezik i nerazumljivi jezik koji dokumentuje otuđenje.

Izazov pesme ima samo jednog klasičnog pesnika, Lasla Gala; zbog toga Vegel upravo u vezi sa njim, i kroz njegovu poeziju, izlaže osnove svog shvatjanja književnosti. Po tome, pesma, koja se samo posredno, i zbog toga najčešće na irelevantan način može da se dovede u vezu sa dnuštenom stvarnošću, koja stoji iza pesnika, stvara samostalnu strukturu, mikrokosmos, koji, međutim, »nije izložen mehaničkoj analogiji stvarnog bića i komunikativnog modela koje izražava biće. Smisao i vrednost egzistira samo u „postojanju“«. Vegel ne siluje paralelu, kao što često čini njegov učitelj, Lukač. Radije je ostavlja u zagradama. Ako bi naglasak stavio na ispitivanje ovoga, onda bi sociologizirao, kao što je i činio u prvoj varijanti eseja o pesništvu Ota Tolnaija, pre nekoliko godina. Ova krajnost krajnosti bila bi zahtev za neposrednim kontaktom bez vremenske transmisije, za jednoznačnu komunikaciju, što je za današnjeg čitaoca poezije samo »komunikativni šum«. Vegel i njegova generacija nisu mogli pasti u ovu grešku jer su upravo njenom negacijom obrazlagali svoje pravo na postojanje i dokazivali svoju vitalnost. Suprotna krajnost, kao što smo već i naznačili, jeste vansvetost, odripanost motivskog sistema pesme, njegova samorodnost u sopstvenoj bolesti, nakazni plod fantazije koja se može dekadirati samo u njenoj sopstvenoj osobnosti. Ideal je geteovska, lukačevska dijalektička ravnoteža: »Izmedu Pesništva i Stvarnosti, na taj način nastaje jedno intenzivno komunikativno polje, i ono odlučno determiniše pesništvo Lasla Gala, pre svega kompozicijski model pesme«. S pravom bi se očekivalo da Vegel bira istorijsko-genetički metod u prilazu poeziji Lasla Gala, jer je opšte poznato da se on razvijao pod uslovima određenih istorijskih prilika. On to ne čini, jer njega ne zanimaju pre svega vertikalne povezanosti pesme, koje se mogu izvesti iz istorije, nego »strukturnirajuće«, horizontalne povezanosti, koje nastaju i pod uticajem istorijske geneze — duboki slojevi, koji kriju ljudska čuda. A odavde izranja sa iskustvom da je »osnovni znak raspoznavanja pesništva Lasla Gala variranje i grupisanje centralnih motiva. To znači, da je unutrašnja kombinacija njegovog motivskog sistema homogena, tačno omeđena i manje više stalna. Njegov pesnički svet izražava biće više u sopstvenom intenzitetu negoli ekstenzitetu. Njegove prave, velike pesničke teme su: život, smrt, vera, nevera, nada, beznađe...«. Vegel prihvata za polazne tačke uporišta koja pruža sama ova poezija i u svojoj analizi prema imenovanim suprotnostima odnosi se kao hemičar prema elektrodama elektrolize. Izabrani materijal se ne može izdvajati iz rastvora, jer kako vera, tako i nada, kao proizvodi pôla vitaliteta, postali bi samim tim vredniji, a snaga koja stvara napom, Galova borba, izgubila bi svoje tkivo, svoju ulogu stvaraoca pesme, svoj ljudski značaj u svom vazduhu čistog razuma; racionalnog interesa društvenog napretka. Ukratko: Vegel ostavlja u svetu pesme nijanse iskrese galovskom binarno supotstavljenom verom-neverom. Možemo videti: da on ne »izaziva« nego »opisuje« ili, ako se sva-kako držimo glagola »zove«, onda više »poziva« (izaziva), čini viđljivim, poput fotografa. Kao rastvor razvijača ovde susrećemo »večno čovečne kriterijume«: sećanje, grotesku, ironiju, apsurđ. Ovome bismo dodali još toliko, da Vegel, doslednim spro-

vođenjem svojih stanovišta, pesništvo Lasla Gala prikazuje u njegovoj suštini. Pri mediju imamo jedino u vezi sa apsurdom: po nama, ovaj filozofski izraz, čije dadaističko, egzistencijalističko (Kami) ili upravo malograđansko (Direnmat), eventualno, nihilističko (Becket) značenje previše je snažan izraz za opisanje Galove pesme *Iznad sedamdeset* — jedne više umorne melankolije i sanjalačke nostalzije.

A istoricizam? Zar ga ne isključuju fenomenološki startovi? Ne, jer Vegel traži opštu, bezvremensku tačku ukrštanja, smestenu u prostor i vreme, uslovljenu od spoljnih uticaja i određenu od pesnikove ličnosti. To što je pošao od ovog, nije protivurečnost, jer je njegov cilj pojmovno osvajanje pesme-krajnosti društvenog čoveka. Istoriski aspekt ovde može da bude samo pomoćni instrument, — mogao bi da bude, da Vegela zanima i uzdužno prostiranje pesme. Tada bi možda i tu tezu — u svom antidiogmatizmu nagnutu prema ukrućenosti — nijansirao, po kojoj, promene u istoriji nisu bitnije uticale na unutrašnji svet Galovih pesama, opisan sa gornjim polaritetima.

Vegelov pesnički ideal je klasicistički; on se jednako gnuša naturalističkog konkretnog, romantičarskog ili sentimentalnog i opštег. Kod njega intuicija služi da stvari ravnotežu razuma i osećanja pri prijemu pesme, u kojoj je razum najprimarniji. To objašnjava i ono na osnovu čega vrednuje jedan od eksperimenta Jožefa Papa, koji — po njemu — »najopasniju zamku ima u tome da neodredljivo želi izraziti neodredljivim«. Nasuprot toga spoznaje da se »Pap može ubrojiti u redove pesnika tragičnih magičara, a ne u igrač-magičare, da sparivanjem reći ne želi izazvati nove nadražaje, već samo potaknuti stare da progovore«. Ubedljivo je i to kako tipologizira pesničke strukture komparirajući po jednu zgodno odabranu pesmu Jožefa Papa i Ištvana Konca. Šteta što ovaj postupak ne nastavlja, već se nadalje zadovoljava citiranjem po jedne pesme Jožefa Papa i Kalmana Fehera, umesto da ih pažljivije osmotri. Inače je verodostojno ono što konstatuje o unutrašnjem razvitku pesma Jožefa Papa; o redukciji njegovih slika; o svesnom određenju naboja pojedinih reči.

Njegov najpotpuniji esej, koji bi se mogao nazvati i studijom analizira pesništvo Ištvana Konca. Vegel poštjuje otvorenost, u njegovoj osami, tragača za perspektivom, u svojoj ličnoj borbi, koji predstavlja kontinuitet među sučeljenim generacijama, u našoj poeziji, i koji priprema početna pesnička nastojanja Symposiona. Vegel pre svega ceni intelektualnost ovog pesnika, u čijoj poeziji »intelektualnost povlači pesničku dužnost«. U Končevom pesničkom svetu pesma i svet, duh i telo,

uobrazila i misao, tesno su prisutne, negirajući jedno drugo. Konc je, međutim, pesnik tipa Jožefa Atile, koji ne može da zamišli svoje postojanje bez traganja za idealima razuma, zakona, harmonije, reda. Ne može da se pomiri sa haosom, svaka mu je pesma pokušaj da nadvišava sebe i svoju situaciju. Tako je njegovoj apstraktnosti protuteža konkretnost, a iza konkretnosti se istovremeno otvara perspektiva opštег, jer »to nije romantika srca, već razum«. Vegelove konstatacije su promišljene i tačne, samo se retko kad zanosi, tako da umesto analize pesme govori nedokazane opštosti, na primer, kada za Konca, koji piše puritanski koncizne rečenice, kaže da ima »barokno bogat jezik« ili kada misli da su Končeve slike »velike plamteće freske«.

Nastup nove poezije Vegel računa od pojavе zbirke *Konkavne pesme*, Ota Tolnaija. S pravom on vezuje za Tolnajevu ime rođenje ironične pesničke mode koja negira pesmu, negiranje već zastarele pesničke pritvornosti, ulogu paradoksa, prihvatanje moderne domihihoterije, želju za angažovanjem, Če Gevara-romantiku, kult sitnih predmeta, filmsku tehniku i montazu. Konkretnu analizu, međutim, ne vrši. Tada je metoda ovakva: po jedna karakteristična osobenost ilustruje se po jednim citatom. Mana ovog postupka je u tome što izostajanjem analize poneke važne pesme, ne približava nam Tolnajevu pesmu, i sledstveno tome, njihova informativna vrednost ostaje neodređena. Jednostavnije: ako jednu pesmu citiramo zbog demonstracije njenе filmske tehnike, to još ne znači da je pesma i dobra, da se mit klupčića njenog značenja nije izgubila negde u beskrajnosti pesničke potstvesti, u beskraju inspiracije. Možda strofa sa početkom »Otvaranje prozora u teški / stub« sadrži filmsku tehniku, ali nije sigurno da je i komunikativna. Vegel je u ovoj studiji dospeo sasvim blizu estetike pesme, ali odlučujuće suočenje često izbegava. Zbog toga je i propustio da analizira neke značajnije Tolnajevu pesme poslednjih godina, komade iz zbirki *Gerilske pesme*, *Balaton*, *Muve*, *karfiole*, i *Prebijene čipke*. Ono što piše u eseju — pisanim 1968. i prerađenom nekoliko godina kasnije — nije na odmet, ali, može da se prihvati samo kao uvod u jednu studiju o Tolnaju.

Vegel sigurnije informiše o pesničkom razvitku Kalmana Fehera, o njegovim bespredmetnim zanosiima i zanosiima kada je našao predmete, o osobenostima Feherove kompozicije pesme, o pesničkoj jednakoći njegovog ja i svesti, o zajedništvu, o čestoj disharmoniji ove veze, o kolebanjima između sistema znakova, o opasnostima poplave raspoloženja bez estetičkog prenosa, o njegovoj osobenoj viziji pejzaža i istorije. I originalna tipološka komparacija dozivljaja društva Gala i Fehera, i na kraju, prepoznavanje istovetnosti »angažmana«, generacijskog doživljaja i društvene utopije. Ako, međutim, pesma istupi iz delokruga dela i stvarnosti, pesničkog ja i društva, i ostane u sopstvenim, unutrašnjim prostorima, kritičan zastaje. On ne odbija eksperiment, ali i ne zna kako da izđe na kraj sa njim. Vegel pada u istu grešku, o kojoj smo već govorili: citira pesmu umesto da je analizira. Ne saznamo, recimo, na primeru pesme »Tapiserija« šta znači »eksperimentalno prekomponovanje Petefijevog pesničkog jezika, čime je uspeo aktuelizovati i petefijevske dileme i probleme«.

Esej o pesništvu Ištvana Domonkoša skoro je toliko sveobuhvatan kao onaj što vrednuje poeziju Ištvana Konca. Novija poezija Domonkoša »miriše na život«, bogata je primarnim zanosiima, zbog toga je i naišla na dostojnog interpretatora.

Laslo Vegel pripada onoj vrsti kritičara koji — ne računajući povremena odstupanja u analizi pesama i neodlučnosti pred pesničkim eksperimentom, ikao ni fetišiziranje pesničkog autoriteta i bojazni od dogmatizma, nekritičnost prema svom omiljenom pesniku (Koncu), generacijsko samokadaćenje — ne čitaju pesme s pljosnatom filološkom mudrošću i ne trpaju ih u pripremljene fiksije pomoćnih nauka, ne brčkaju se komotno na površini pomodnog estetičkog talasa nego nastoje da izgrade originalnu viziju sveta u sebi i tome odgovarajuće stanovište prema književnosti Put ka tome, naravno, nije nevaspitan, monomanjačko samoponavljanje već široko ispitivanje terena, i kao rezultat toga, usvajanje onog što nam odgovara i njegovo pretapanje u sopstveno shvatanje. Vegel je već odawno nadvišao lukačevsku veru o svemoćnosti društvene uslovljenoosti pesme. Ni sada se ne odriče svojih dosadašnjih istkustava, ali ih odbacuje kao polaznu tačku i afirmiše ih samo po pesničkoj intenciji i imanentnosti pesme. Predmet njegovih ispitivanja zahteva da bude eklektičan u upotrebi pojmoveva i da u opisu neogramičeno uzima iz tenminologije fenomenologije, strukturalizma ili semiotike. Sredstvo može da bude i pozajmljeno — važno je ono što se pomoću njega donese na površinu. Problem je možda i u tome, da u ovim pozajmicama, i na taj način i u prikazu pesme, nije otisao dovoljno daleko. Kao da strepi da bi ga to odvelo daleko od njegovog ljudskog idea. Njegov jezik, upotreba reči i kompozicija rečenice, ponekad nisu rešeni, ili su teški. Njegova shvatanja su elastičnija od njegove sposobnosti stvaranja jezikla, koje se teško oslobađa od ovakve vrste nedoučenog sastava: »... Lično-osećajno-intelektualističko shvatanje Lasla Gala sintetiše se u društvenim objektivacijama«. Uprkos svemu, držimo da je Vegelova knjiga jedna od najboljih zbirki studija na mađarskom jeziku ove godine. Njegova inicijatorska hrabrost, njegova potreba za stvaranjem sinteze, njegova spremnost na analizu, njegova otvorenost prema filozofiji i pesništvu obavezuju nas na ovo.

Preveo s mađarskog
A. Vicko

